

ПРИКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ УКРАЇНОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ: ДОСВІД 90-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

ЦІРАТ Геннадій Артурович - кандидат юридичних наук, докторант (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

В данній статтє с применением сравнительно-правового и исторического методов исследования были рассмотрены этапы развития подходов, которые положены в основу регулирования отдельных составных процедур признания и исполнения судебных решений по гражданским и коммерческим делам в рамках Европейского Союза, показаны особенности и перспективы такого регулирования.

Ключові слова: підсудність, компетентні суди, судові рішення, визнання та виконання, конвенція, Регламент, процедура.

Актуальність питань, пов'язаних з регулюванням режимів та процедур визнання та виконання іноземних судових рішень, залишається незмінною, бо цей інститут міжнародного цивільного процесу забезпечує сталість та ефективність всіх правових механізмів регулювання приватноправових відносин, обтяжених іноземним елементом. Питання, які розглянуті автором цієї статті, на жаль, залишаються поза увагою української наукової громадськості, але потребують серйозного вивчення та аналізу.

Більшість діючих міжнародно-правових актів [1-5], що регулюють питання визнання та виконання іноземних судових рішень, залишають поза сферою свого регулювання питання процедури та порядку розгляду клопотань про визнання та виконання судових рішень, з якими звертаються зацікавлені сторони до компетентних органів іноземних держав. Ці процесуальні питання «віддані» на повне та виключне регулюван-

ня закону держави, на території якої таке виконання запитується, включаючи такі аспекти, як визначення компетентних органів, процедура, порядок оскарження, набуття чинності, тощо. Наприклад, в Україні ці процедури прописані у Розділі VIII Цивільного процесуального кодексу [6]; в Російській Федерації – в Главі 31 Арбітражного процесуального кодексу РФ [7]; у Німеччині – в Книзі 8 Цивільного процесуального кодексу Німеччини [8]. Всі вказані нормативні акти передбачають, що для виконання іноземного судового рішення необхідно проведення спеціальної судової процедури в державі, де таке рішення має бути примусово виконане, процедури з отримання дозволу судової влади цієї держави на поширення на її території дії рішення, ухваленого судом іноземної держави.

Загальною рисою всіх згаданих нормативних актів є те, що клопотання про виконання іноземних судових рішень мають розглядати суди першої інстанції, передбачається активна участь сторін, принаймні право на таку участь, право або тягар доведення підстав для відмови у виконанні покладається на боржника, тощо. Таку процедуру умовно можна назвати традиційною та загальноновизнаною.

Підходи, що покладені в основу регулювання визнання та виконання іноземних судових рішень, в рамках ЄЄС, а пізніше ЄС, суттєво відрізняються від «загальних» підходів, що покладені в основу регулювання вказаних питань більшістю діючих міжна-

родних конвенцій. Розглянемо в чому полягає така відмінність.

Генезис підходів в регулюванні процедур визнання та виконання іноземних судових рішень в рамках ЄЄС та ЄС

Першим кроком в міжнародно-правовому регулюванні процедур визнання та виконання іноземних судових рішень в рамках ЄЄС стала Брюссельська Конвенція про юрисдикцію та виконання судових рішень в цивільних та комерційних справах 1968 р. [9]. В її основу були покладені такі принципи: 1) рішення, що запитується до виконання, не підлягає перегляду по суті; 2) при розгляді клопотань про виконання судами першої інстанції боржник не має права робити будь-які заяви; 3) в задоволенні клопотання може бути відмовлено виключно на підставах, вказаних у Конвенції; 4) кожною державою вказані суди, які є компетентними розглядати ці клопотання як суди першої інстанції; 5) рішення вказаних судів першої інстанції могли бути предметом апеляційного та касаційного оскарження. Такий підхід означав, що боржника як активну сторону процесу, на стадії розгляду в суді першої інстанції було виключено. Конвенція прямо не вказувала на кого покладалася тягар доведення наявності підстав для відмови у виконанні судового рішення, що зобов'язувало суди перевіряти рішення на наявність таких підстав та виконувати функції судового контролю. Суди першої інстанції вирішували питання по суті: визнавати судові рішення та надавати «приказ на його виконання» або відмовляти в задоволенні такого клопотання.

Як ми бачимо, Конвенція 1968 р. не тільки «втрутилася» в сферу регулювання, яка відноситься до сфери регулювання національним законом, а й встановила такий порядок розгляду, який суттєво відрізнявся від того, який не тільки передбачає активну участь боржника в розгляді справи про виконання іноземного судового рішення в суді першої інстанції, а й покладає на нього обов'язок по доведенню суду наявності тих чи інших підстав для відмови у виконанні рішення, виконання якого вимагається.

Конвенцією про приєднання 1989 р. [10] до відповідних статей Конвенції 1968 р. були

внесені зміни, згідно з якими суд першої інстанції, який розглядає клопотання, мав «визнати його таким, що підлягає виконанню», але наслідки запровадження «нового» підходу залишилися «старими» – збереглися процедури апеляційного та касаційного оскарження [11], тобто принципової зміни у підходах не відбулося.

Подальше вдосконалення та розвиток положень, закладених у Конвенції 1968 р., було здійснено у Регламенті Ради ЄС № 44/2001 про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень в цивільних та комерційних справах 2000 р. [12], який було прийнято на заміну Конвенції 1968 р. В основу регулювання процедур розгляду клопотань про визнання та виконання рішень, ухвалених судами країн-членів Європейського Союзу, було покладено принципово інший підхід, який ґрунтується на презумпції обов'язковості судового рішення та зобов'язанні «автоматичного» надання йому статусу «визнання таким, що підлягає виконанню». Цей принцип закріплено нормою статті 41 Регламенту – «судове рішення має бути визнано таким, що підлягає виконанню без зволікань ... без будь-якої перевірки в силу статей 34 та 35». Таким чином, на відміну від Конвенції 1968 р., Регламент № 44/2001 заборонив судам першої інстанції розглядати та вирішувати питання наявності чи відсутності підстав для відмови у виконанні, а відповідно і вирішувати головне питання: визнавати рішення та надавати дозвіл на його виконання, або відмовляти в цьому.

Коментуючи вказані положення Регламенту № 44/2001, відомий німецький фахівець з питань міжнародного цивільного процесу Шак Х. вказує, що «провадження поділяється на дві частини», перша частина представляє собою «одностороннє провадження, в якому боржник не заслуховується», а свої заперечення боржник може заявити на стадії апеляції [13]. Метою першої стадії (ефект несподіванки, як вказує Шак Х.) є, по-перше, власне визнання рішення на території певної держави, а, по-друге, в раках попереднього виконання цього судового рішення, можуть бути прийняті засоби «охоронювального характеру

стосовно майна боржника». Внаслідок цього кредитор за рішенням отримує процесуальний документ, яким рішення отримує в державі-виконання статус такого рішення, що підлягає примусовому виконанню, а також прийняття засобів забезпечувального характеру стосовно майна, яке боржник міг би сховати, чим забезпечується майнове покриття вимог кредитора за судовим рішенням, що підлягає виконанню. Рішення про надання дозволу на виконання не вважається остаточним, незалежно від його характеру, та може бути предметом апеляції як з боку кредитора, так і з боку боржника.

«Постанова», яку має ухвалити суд першої інстанції, за клопотанням про виконання іноземного судового рішення (а вона має бути виключно позитивною), направляється сторонам, які вправі подати на цю постанову апеляційну скаргу. Стосовно цього етапу вирішення питання виконання судового рішення Регламент № 44/2001 встановлює наступні правила: а) закріплюється перелік судів, до компетенції яких віднесені вказані справи і які призначені для цього законом відповідної держави-учасниці; б) встановлюється строк на подання апеляційної скарги в залежності від домілію боржника; в) розгляд апеляційної скарги має відбуватися за правилами позовного провадження за участю сторін. Саме судам, до компетенції яких Регламентом віднесено розгляд апеляційних скарг на постанови судів про визнання рішень такими, що підлягають виконанню, надано право застосовувати підстави для відмови у виконанні. Рішення вказаних судів, в свою чергу можуть бути предметом апеляції (касації) до судів, які визначені державами-учасницями та закріплені у Додатку IV до Регламенту № 44/2001 або з посиланням на національне законодавство. В силу статті 44 Регламенту вказані суди мають ухвалювати остаточні рішення по вказаним питанням. Таким чином, кожна країна вказала властиві їй процесуальному законодавству процедури оскарження рішень, прийнятих апеляційними інстанціями, а Регламент «освятив» ці процедури як виключні та остаточні в процесі розгляду питання про виконання іноземного судового рішення. Внаслідок цього була досягнута не уніфі-

кація процедур апеляції та касації, як таких, а закріплені «до відома всіх» судові органи, які в силу національного закону кожної держави-члена, мають відповідну компетенцію розглядати такі справи та ухвалювати відповідні рішення, тобто ці норми носять скоріше інформаційне, не правове навантаження, бо вказують «хто і за допомогою якої процедури», «хто та яким чином».

Перелік документів, що мають подаватися.

Стосовно визначення переліку документів, які мають надаватися зацікавленою стороною разом з клопотанням про виконання судового рішення та вимог до їх оформлення Регламент № 44/2001 суттєво змінив підхід, що був закріплений у Конвенції 1968 р. Остання встановлювала «традиційний» перелік документів, який складався з: а) копії судового рішення, яка мала відповідати вимогам про її справжність; б) документу або копії такого документу, який би свідчив, що за відсутності сторони у процесі, її було належним чином повідомлено; в) документу, що підтверджує згідно з законом держави, суд якої ухвалив рішення, що це рішення підлягає виконанню та було вручено боржнику належним чином; г) в разі необхідності документ про те, що заявник отримав правову допомогу в державі походження судового рішення.

Регламент 44/2001 зменшив цей перелік фактично до одного документу – копії судового рішення, що підлягає виконанню. Замість майже всіх вказаних вище документів, які передбачалися Конвенцією 1968 р., Регламентом було вперше запроваджено, так званий, Сертифікат – стандартна форма якого міститься у Додатку V до Регламенту і який має містити всю інформацію, яку раніше необхідно було підтверджувати відповідними документами. Вся інформація стосовно повідомлень про процес, правову допомогу та багато іншої інформації має міститися у вказаному Сертифікаті, обов'язок видачі якого покладено Регламентом на суд, що виніс рішення, на запитання будь-якої сторони чи суду, який розглядає питання про дачу дозволу на виконання судового рішення.

Разом з встановленням обов'язковості представлення Сертифікату Регламент дає

право суду встановлювати додатковий строк для його представлення, якщо його не було представлено завчасно, або приймати інший аналогічний документ, або, в разі не-представлення заявником Сертифікату, суд може взагалі обійтися без цього документу, якщо вважатиме, що отриманої інформації достатньо. Такі положення Регламенту наділяють суди повноваженнями вирішувати на свій розсуд питання щодо представлення чи не представлення Сертифікату, а також мови та необхідності перекладу. Але в порівнянні з повноваженнями, якими були наділені суди Конвенцією 1968 р. в питаннях представлення відповідних документів, їх перекладу, кількості примірників, тощо, повноваження, які мають суди згідно з Регламентом, значно вужчі, що свідчить про намагання уніфікувати процедури, пов'язані з представленням необхідних документів.

Розглянуті нами положення Регламенту № 44/2001, які стосуються переліку документів та вимог до них, побудовані на ставленні до цього питання як до суто технічного, від якого, по-перше, не залежить вирішення питання про порушення провадження у справі з виконання іноземного судового рішення, а по-друге, дає судам достатньо гнучкості у вирішенні «достатнього» для них обсягу документів та відповідної інформації.

Новий етап розвитку права ЄС, яке регулює процедури визнання та виконання судових рішень

Протягом останніх декількох років Комісією Європейських співтовариств було проведено велику роботу, пов'язану з вивченням досвіду, практики та недоліків в застосуванні Регламенту № 44/2001 [14, 15]. За результатами цієї роботи наприкінці 2010 року було підготовлено пропозиції щодо внесення змін до Регламенту [16], які стосуються чотирьох головних тем (проблем): допуск до розгляду судами держав-членів ЄС справ за участю відповідачів з держав, що не належать до ЄС; покращення «відносин» між державним судочинством та арбітражем; підвищення ефективності застосування виключних договорів про вибір суду та спрощення існуючих процедур виконання судових рішень – «існуюча процедура визнання та виконання судових рішень в ін-

ших країнах-членах є перешкодою вільному руху судових рішень. З метою вирішення вказаних завдань було підготовлено проект нової редакції Регламенту ЄС про юрисдикцію та виконання судових рішень в цивільних та комерційних справах. Згідно з новою редакцією, значних змін було завдано положенням Регламенту, що регулюють процедури визнання та процедури надання дозволу на виконання судових рішень. Згідно з новою редакцією статті 38 Регламенту, рішення, яке є таким, що підлягає виконанню в державі-члені, де воно було винесено, має підлягати виконанню в іншій державі-члені, без необхідності визнання його таким, що підлягає виконанню, чим знята необхідність отримання судової «декларації про виконуваність».

Наступною новацією стало положення, згідно з яким рішення, що прийнято в одній державі-члені має виконуватися в іншій державі на таких самих умовах, як і рішення, що ухвалені судами цієї держави.

Для примусового виконання такого рішення зацікавлена сторона має подати до компетентного органу держави-виконання два документи: копію судового рішення та Сертифікат за спеціальною формою, який має видати суд, що виніс вказане судове рішення. Ці компетентні органи вправі, за заявою боржника, відмовити у виконанні судового рішення лише за наявності двох підстав, які стосуються наявності конкуруючого судового рішення. Таким конкуруючим судовим рішенням може бути: а) рішення між тими сторонами, яке винесено судом держави, де запитується виконання рішення; б) рішення по справі між тими ж сторонами, яке винесено в іншій державі, ніж та, де запитується виконання, та винесено раніше, ніж те рішення, що підлягає виконанню, за умови, що таке рішення відповідає вимогам бути визнаним в державі виконання. Всі інші підстави для відмови у виконанні, які передбачає діюча редакція Регламенту № 44/2001, а саме, неповідомлення сторони, порушення публічного порядку або юрисдикції, скасовані. Замість них передбачаються нові процедури. Мова йде про те, що сторони, проти якої винесено рішення, яке представлено до виконання в

певній державі, надається право у випадку її неповідомлення про процес подавати прохання про перегляд цього рішення до компетентних судів держави, суд якої ухвалив таке рішення. Таким чином, такі обставини, які раніше розглядалися як підстави для відмови у виконанні судового рішення, новою реакцією Регламенту розглядаються як підстава для оскарження судового рішення в державі його походження. І тільки у випадках, коли боржник вважає, що рішення суперечить «фундаментальним принципам права на справедливий процес», боржнику надається право звернутися до суду держави виконання з проханням про відмову у виконанні такого рішення. Такі заяви можуть подаватися до судів держави місця виконання, які вказані у додатку до Регламенту.

Таким чином, нова редакція Регламенту, по-перше, ліквідувала судову процедуру надання декларації про виконуваність судового рішення; по-друге, надала право зацікавленій стороні звертатися безпосередньо до органів виконання, яким, в свою чергу, надано право відмовляти у такому виконанні лише в разі наявності конкуруючого рішення; по-третє, боржник вправі заперечувати проти виконання лише шляхом подання заяви про те, що рішення суперечить фундаментальним принципам права на справедливий процес, а у випадках, коли її не було належним чином повідомлено про процес, цій стороні надано право звернутися з заявою про перегляд до компетентних судів держави, суд якої ухвалив рішення, внаслідок чого ця обставина перестала бути підставою для відмови у виконанні іноземного судового рішення.

Незважаючи на те, що навколо цього Проекту в країнах-членах ЄС точиться дискусія, і рішення про його ухвалення остаточно не прийнято, з впевненістю можна говорити про новий етап, про нову якість процесів уніфікації процедур визнання та виконання іноземних судових рішень, яка відбувається в рамках ЄС. Важливість та значущість цих процесів особливо підкреслюється на фоні європесимізму, який нібито запанував в ЄС внаслідок кризи в єврозоні та на тлі загальної економічної кризи. Цей приклад свідчить про те, що процеси уніфі-

кації в сфері юрисдикції та виконання судових рішень у справах за участю іноземного елементу в цивільних та комерційних справах в рамках ЄС продовжується, а її досягнення мають бути матеріалом досліджень та аналізу нашими фахівцями з міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу.

Література

1. Convention of 1 February 1971 on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments in Civil and Commercial Matters [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.text&cid=78.

2. Inter-American convention on extraterritorial validity of foreign judgments and arbitral awards [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/b-50.html>.

3. Inter-American convention on jurisdiction in the international sphere for the extraterritorial validity of foreign judgments [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.oas.org/dil/CIDIP-III-foreignjudgments.htm>.

4. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_009.

5. Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності 20.03.1992 року, ратифікована Законом України № 2889-ХІІ від 19.12.1992 року // Офіційний вісник України, 2005, № 12 (08.04.2005), ст. 587.

6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV (із змінами та доповненнями станом на 25.09.2012 року) // ЛігаБізнесІнформ

7. Глава 31. Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации от 24.07.2002 № 95-ФЗ (с изменениями и дополнениями, по состоянию на 25.12.2012 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consultant.ru/popular/apkrf/>.

8. Книга 8 гражданского процессуального уложения Германии. Перевод с немец-

АНОТАЦІЯ

У цій статті із застосуванням порівняльно-правового та історичного методів дослідження були розглянуті етапи розвитку підходів, що покладені в основу регулювання окремих складових процедур визнання та виконання судових рішень в цивільних та комерційних справах в рамках Європейського Союзу, показані особливості та перспективи такого регулювання.

когою Москва. Волтер Ключвар 2006. – 415с.

9. Convention on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/>.

10. Convention on the accession of the Kingdom of Spain and the Portuguese Republic to the Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters and to the Protocol on its interpretation by the Court of Justice with the adjustments made to them by the Convention on the accession of the Kingdom of Denmark, of Ireland and of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the adjustments made to them by the Convention on the accession of the Hellenic Republic (89/535/ЕЕС) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://curia.europa.eu/common/recdoc/convention/en/c-textes/brux06c-idx.htm>

11. Ті, що передбачені положеннями статей 32, 37, 40 та 41 Конвенції 1968 р.

12. Council Regulation (EC) No 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters // Official Journal of the European Communities. – L 12/1- L 12/17.

SUMMARY

Having applied comparative and historical methods of research the author has considered development of regulation of some compounds to procedures of recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters in European Union, peculiarities and perspectives of such regulation.

13. Шак Х. Международное гражданское процессуальное право / Шак Х. – БЕК, 2001. – 519 с

14. Green Paper On A Community Return Policy On Illegal Residents (presented by the Commission). Brussels, 10.04.2002. COM(2002) 175 final. – 26 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2002/com2002_0175en01.pdf

15. Report From The Commission To The European Parliament, The Council And The European Economic And Social Committee on the application of Council Regulation (EC) No 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters. COM (2009) 174 final. Brussels. 21.4.2009. – 11 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2009\)0174_/com_com\(2009\)0174_en.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2009)0174_/com_com(2009)0174_en.pdf).

16. Proposal for a Regulation Of The European Parliament And Of The Council on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (Recast). Brussels, 14.12.2010. COM(2010) 748 final. 2010/0383 (COD) – 105p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/com_2010_748_en.pdf